

Onderwijs: doelen en middelen

Johannes Visser van De Correspondent publiceerde zijn 'onderzoeksprogramma' voor de komende tijd, en ik was geïntrigeerd door zijn eerste thema: 'Onderwijs als markt en strijd'. Daar denk ik zelf ook regelmatig over na. Een van de hardnekkige problemen met het onderwijs in onze samenleving is namelijk de verwarring over doelen en middelen. Het probleem is zo hardnekkig, omdat het nauwelijks herkend wordt als probleem. In de marktmetafoor, die we nauwelijks meer als metafoor herkennen, is onderwijs namelijk een middel geworden om een ander doel te bereiken: zoveel mogelijk geld verdienen. Iedereen wil 'het beste' onderwijs. Sommigen zelfs 'excellent'. Maar wat bedoelen we daarmee? Goed onderwijs gaat ook altijd over een visie op een toekomstige samenleving die we willen realiseren. En die visie, daar schort het nu net aan, dat maakt dit bericht over het oprichten van 'haatscholen' op de satirische site De Speld duidelijk. De OECD formuleert het wat formeler: 'Evaluation and assessment are policy priorities in the Netherlands, but they are not embedded in a broader vision or strategy for Dutch education in the 21st century.' Kortom: kunt je een ongeluk meten, maar de vraag is of wat je meet ook te maken heeft met de betere samenleving die we dichterbij willen brengen.

Paul Verhaeghe beschrijft in zijn boek 'Identiteit' overtuigend hoe de marktmetafoor zo diep in ons denken is verankerd geraakt, dat we nauwelijks in staat zijn om daar buiten te denken. We beoordelen vrijwel alle aspecten van ons leven in termen van winst of verlies, met het daarbij behorende jargon van scores, (top)prestaties, marktaandeel, concurrentie en strategie (dat doet ook de OECD trouwens, maar dat terzijde).

Een mooi (of triest) voorbeeld hiervan is dit bericht dat ik tegenkwam op het weblog [marketingfacts.nl](#). Maurice de Hond van de O4NT-scholen (beter bekend als de iPad- of Steve Jobs-scholen) wordt geïnterviewd. Het artikel begint met een analyse van wat er verkeerd gaat in wat kinderen nu leren op school, en de manier waarop, maar eindigt in een uitgebreide bespreking van het 'business-model'. De schrijver lijkt pessimistisch over het project, omdat er nog 'veel investeerders overtuigd moeten worden dat je met onderwijs ook geld kunt verdienen.'

Maar, naar mijn idee, moeten we met onderwijs helemaal geen geld willen verdienen. Onderwijs is een doel op zich, en geld is het middel, niet andersom.

Het is niet raar dat Maurice de Hond en vele anderen die verwarring niet opmerken, omdat zelfs in het jargon van de overheid onderwijs een middel is om geld te verdienen. Een diploma helpt je aan een betere baan, en als iedereen zo hoog mogelijk is opgeleid, zijn we in staat om de BV Nederland een goede concurrentiepositie te geven. Toch zou ik willen pleiten voor een omschakeling.

Wat we nodig hebben, is een goed beeld van de samenleving die we willen realiseren met goed onderwijs. De kinderen die nu op school zitten, vormen over 10 tot 20 jaar de samenleving. Wat wij ze nu meegeven aan ideeën, waarden en overtuigingen, zullen de grondslagen zijn van de manier waarop zij dan zullen handelen als ingenieur, arts, bankier, politicus en ondernemer. Of leraar. Waarmee de cyclus opnieuw begint.

Het gaat er dus niet (alleen) om, leerlingen de vaardigheden die ze nodig hebben voor de 21e eeuw, bij te brengen. Dan denk je vanuit de school als trainingsinstituut. En dan ga je automatisch nadenken hoe je met zo min mogelijk 'investeringen' in leraren, gebouwen en onderwijsmateriaal leerlingen zo veel mogelijk vaardigheden kan bijbrengen. Dan bouw je een prikkel in, om zo min mogelijk contacturen te organiseren en het onderwijs zo gestandaardiseerd mogelijk te maken. Met als bijkomend voordeel dat je die standaarduitkomsten goed kunt meten, zodat je makkelijk kunt laten zien hoeveel 'resultaat' je haalt.

Het gaat er ook (of misschien: vooral) om, na te denken hoe je leerlingen zich tot verantwoordelijke burgers kunt laten ontwikkelen. Burgers die straks een oplossing vinden voor de toenemende onenigheid in ons land. Economen die in staat zijn de uitgangspunten van onze economie te veranderen, zodat het opstoken van eindige energiebronnen niet meer als 'groei' wordt gezien. Politici die een oplossing voor de conflicten in het Midden-Oosten weten te bedenken. Niet omdat dat allemaal goed is voor de economie, maar

omdat de wereld daardoor een fijnere plek voor iedereen wordt.

Als we daarover nadenken, wat daarvoor nodig is, dan zie je al snel dat je er dan niet bent met het standaardiseren van het onderwijs. Daar gaat het om het kunnen voeren van moeilijke gesprekken. Daarvoor is goed contact essentieel: het ontmoeten van elkaar in een school, het bespreken van verschillen, het leren van elkaars ervaringen. Om dat daarna ook buiten de school, in het 'echte leven' te doen.

Dat betekent, dat het aanhouden van de marktmetafoor niet alleen een beperking is om een betere samenleving te realiseren door goed onderwijs, maar daar zelfs lijnrecht tegenin gaat. Als geld verdienen namelijk het doel is, dan is het contact tussen leraren en leerlingen het middel. En geheel volgens de marktfilosofie zullen we dat contact minimaliseren om zoveel mogelijk rendement te realiseren. Het eroderen van de intrinsieke kwaliteit van het onderwijs is dus niet zomaar 'bijkomende schade', maar een onvermijdelijke werkwijze om 'mee te kunnen doen' met de 'internationale ontwikkelingen'.

Dus het probleem dat Wim Kuiper van Verus onlangs in NRC Handelsblad aan de orde stelde, dat de overheid de verkeerde verantwoording van schoolbesturen vraagt is niet zomaar een lastig puntje, maar de kern van het probleem. We blijven hardnekkig vasthouden aan de marktmetafoor en verliezen uit het oog waar het eigenlijk om zou moeten gaan.

Willen we onderwijs uit het domein van 'markt en strijd' halen, dan is het enige dat helpt, dat wij zelf erop blijven hameren dat onderwijs niet het middel is, maar zelf het doel. Dus niet aan onze politici vragen wat onze 'ranking' op de PISA-lijst is, maar of het onderwijs bijdraagt aan empathie en wellevendheid, en het stimuleren van verantwoordelijkheid. Niet of iPads wel 'effectief' zijn, maar hoe scholen werken aan duurzame vernieuwing en innovatie. Niet of onderwijs wel 'Passend' is, maar of er geen leerlingen worden buitengesloten en afgedankt, voor ze zich goed en wel hebben kunnen ontwikkelen. Daar moeten de gesprekken over gaan.

Dat vraagt ook wat van ons, burgers. Maar niemand zei dat het gemakkelijk zou zijn.